

Saklegat och pantskuld

Av docent TAPANI LOHI¹

Vid en utredning av ett dödsbo kan det komma fram att arvlåtaren har lämnat en sådan egendom som säkerhet för en skuld som han eller hon genom ett legatariskt förordnande har bestämt ska tillfalla en legatarie. I en sådan situation ställs man inför frågan hur pantskulden inverkar på legatariens ställning. Den rådande uppfattningen som har stöd i ÄB 11:5² är att legatarien som utgångspunkt är tvungen att ta emot egendomen med panträttsbelastningen. I denna artikel framförs en kritisk syn på den rådande uppfattningen. I artikeln presenteras argument för en annorlunda presumtion. Författaren anser att skulden vanligen i första hand ska betalas med annan egendom i kvarlåtenskapen och att legatobjektet ska lämnas till legatarien fritt från pantansvar.

1. Inledning

1.1. Saklegatariens rättsliga ställning

Testationsfriheten är en av de mest centrala principerna i kvarlåtenskapsrätten. Arvlåtaren har rätt att bestämma över hur hans eller hennes egendom ska skiftas, om annat inte följer exempelvis av en bestämmelse i lag som skyddar en efterlevande make eller bröstarvingarna. Det finns många olika typer av testamentsbestämmelser. En arvlåtare kan i ett testamente till exempel ge en eller flera personer samma ställning som en arvinge normalt sett har. Testamenten av denna typ kallas *universaltestamenten*. Å andra sidan är det möjligt att en arvlåtare i sitt testamente ger en testamentstagare en viss ekonomisk förmån. När ett förordnande gäller en viss summa pengar talar man om *ett penninglegat*. När ett förordnande ger en viss sak eller ett liknande objekt med äganderätt till en testamentstagare talar man om *ett saklegat*.

Med tanke på ett skifte av de tillgångar som finns i ett dödsbo har en saklegatarie på många sätt en bra ställning. En saklegatarie har som utgångspunkt rätt att ur boet före lagbestämda arvingar och universella testamentstagare få den egendom som i testamentet har tilldelats honom eller henne. I ÄB 11:2 uttrycks denna omständighet på följande sätt: Legat ska utgå av oskiftat bo. En saklegatarie har företräde även framom en penninglegatarie. I ÄB 11:3 föreskrivs att om alla legat inte kan utgå ska ett legat som avser viss egendom verkställas framom andra legat dvs. exempelvis före penninglegat. Vardera be-

¹ Artikeln har översatts från finska av Désirée Söderlund.

² Hänvisningarna i artikeln till ÄB avser finska ärvdabalken. Det bör dock konstateras att alla de lagrum i ÄB som analyseras i denna artikel är sakligt sett identiska i Finland och Sverige.

stämmelsen ger visserligen bara en tolkningspresumtion som ska tillämpas när man inte kan visa att arvlåtaren har avsett något annat.

Det är dock möjligt att man i enskilda fall avviker från principen om en saklegataries rätt till företräde till förmån för exempelvis en penninglegatarie eller en universaltestamentstagare. En situation av denna typ kan exempelvis bli aktuell, om arvlåtarens ekonomiska ställning efter upprättandet av testamentet helt oväntat och i en väsentlig mån har försämrats.³ Låt oss till exempel tänka på ett fall där arvlåtaren A som har haft en egendom till ett värde på flera miljoner euro har testamenterat en bostadsfastighet till sin bror L och att arvlåtaren A därtill har bestämt att resten av hans egendom ska skiftas jämt mellan hans övriga syskon. När testamentet verkställs uppdagas det att A under sina sista levnadsår har förlorat nästan hela sin egendom utom bostadsfastigheten. Det är möjligt att ett sådant slutresultat där L skulle få fastigheten och de övriga syskonen skulle bli utan kanske inte skulle motsvara A:s förmodade vilja. En bättre lösning skulle kanske vara att förrätta ett proportionellt skifte av kvarlåtenskapen mellan syskonen genom att lägga skiftesandelarna från tidpunkten då testamentet uppgjordes till grund för det faktiska skiftet.

Ett avsteg från huvudreglerna i ÄB 11:2 och 11:3 förutsätter dock alltid starka grunder som stöd. Det måste finnas klar bevisning över att en tillämpning av de nämnda bestämmelserna skulle leda till ett slutresultat som står i strid med arvlåtarens vilja. För att exempelvis en sådan förändring av förhållandena som skett under tiden mellan upprättandet av ett testamente och arvlåtarens död ska kunna leda till att den företrädesrätt som en saklegatarie som utgångspunkt har viker undan, ska det vanligen vara fråga om en mycket betydande förändring.

En saklegataries rättsliga ställning kan rubbas även av att arvlåtaren har lämnat efter sig obetalda skulder. Arvlåtarens bortgång leder inte till att skulderna upphör att gälla. Borgenärerna behåller trots dödsfallet sin rätt att få sina fordringar betalda. I nordisk rätt tillämpar man förutom *principen om skulders fortsatta giltighet* även *principen om borgenärs företrädesrätt*. Den sistnämnda principen innebär att den avlidnes borgenärer har rätt att få betalning ur tillgångarna i dödsboet före arvtagare och testamentstagare. Arv, testamenten och andra förmåner ges ur en nettokvarlåtenskap.⁴ En likadan företrädesrätt tillkommer dödsboets borgenärer (dvs. sådana borgenärer vars fordringar mot dödsboet har uppkommit först under dödsboförvaltningens tid).

³ Till denna del se *SOU 1929:22* s. 218 samt *Viola Boström, Tolkning av testamente* (2003) s. 129–132 och *Tapani Lohi, Legaatinsaajan oikeusasemasta* [Legatarieens rättsliga ställning] (2011) s. 348–351.

⁴ Om principen om skulders fortsatta giltighet och om principen om borgenärs företräde se allmänt *Tapani Lohi, Vastuu kuolleen henkilön velasta* [Ansvar för en avlidens persons skulder] (1998) s. 95–103.

Ett synnerligen starkt hot mot möjligheten att ge ut ett saklegat finns när den avlidne har lämnat efter sig så mycket skulder att dödsboets tillgångar inte räcker till en betalning av såväl skulderna som saklegatet. Vi kan exempelvis tänka oss en kvarlåtenskap där det finns en personbil värd 20 000 euro som arvlåtaren har testamenterat till L och annan egendom till ett värde av 100 000 euro samt obetalda skulder till ett belopp på 110 000 euro. I en sådan situation blir L som utgångspunkt tvungen att acceptera att legatobjektet säljs för att skulderna ska kunna betalas. Så sker dock inte utan vidare, eftersom en legatarie ju har en möjlighet att betala mellanskillnaden (i detta fall 10 000 euro) till dödsboet eller till borgenären och på så sätt skapa förutsättningar för att testamentet ska kunna fullgöras. Min åsikt är att en dödsboförvaltning alltid ska ge en legatarie en möjlighet till en sådan betalning.⁵ Detta tillvägagångssätt tryggar att arvlåtarens sista vilja förverkligas. Inte heller äventyrar tillvägagångssättet borgenärernas rättigheter.

Om det däremot finns endast så mycket skulder att skulderna kan betalas med annan egendom i kvarlåtenskapen än med legatobjektet, har saklegatarien en bättre ställning. Om inte annat följer exempelvis av laglotsreglerna, efterlevande makes rättigheter eller en tolkning av testamentet ska legatet ges ut. Övriga intressenter (arvingar, universaltestamentstagare och penninglegatarier) måste nöja sig med vad som finns kvar efter en betalning av skulderna och utgivandet av saklegatet. Saklegatariers företrädesrätt ska beaktas även vid boutredningen. När dödsbodelägarna eller boutredningsmannen beslutar vilken egendom i kvarlåtenskapen som ska realiseras för betalning av skulderna och vilken egendom som de vill spara, ska de respektera testamentsförordnandet. Den egendom som berörs av saklegatet får säljas endast, om det inte är möjligt att på något annat sätt få ihop pengarna till en betalning av skulderna.⁶

1.2. Om den grundläggande frågan i artikeln

Huvudregeln är alltså att om det i kvarlåtenskapen utöver den egendom som saklegatet gäller finns tillräckligt med annan egendom för betalning av den avlidnes och dödsboets skulder, ska saklegatet fullgöras som det är, trots att dödsboet är skuldsatt. Detta leder till att den avlidnes och dödsboets skulder kommer att belasta arvingarnas och universaltestamentstagarnas andelar. Denna rättsregel kan dock bestridas i en situation där *legategendomen har givits som pant för arvlåtarens skuld*. Det kan exempelvis vara fråga om att A har pantsatt aktier

⁵ Samma ståndpunkt i *O.A. Borum*, Arvefaldet (1949) s. 115. Om frågan närmare se *Lohi* 2011 s. 130–131.

⁶ Denna omständighet konstateras i de svenska förarbetena till ärvdabalken och samma regel har fått stöd i rättslitteraturen. Se närmare *SOU 1932:16* s. 113, *Wilhelm Chydenius*, Lärobok i finsk arfs- och testamentsrätt (3 uppl. 1920) s. 238, *Åke Malmström*, Successionsrättsliga studier (1938) s. 233, *Aulis Aarnio — Urpo Kangas*, Suomen jäämistöoikeus I (Finsk kvarlåtenskapsrätt I] (5 uppl. 2009) s. 555 samt *Lohi* 2011 s. 126–129.

som berättigar till besittning av en bostad för ett banklån som han eller hon tagit för egna behov före han eller hon hade upprättat ett testamente eller efter upprättandet av testamentet. Om A avlider innan han eller hon helt har amorterat skulden, ställs man inför frågan huruvida skulden uttryckligen ska bindas till dessa aktier. Den kvarstående skulden skulle således inte betalas med den övriga egendom i kvarlåtenskapen såsom huvudregeln föreskriver, utan legatarien L skulle få bära ansvaret för skulden.

Möjligheten att låta en viss skuld belasta en viss legategendom kan juridiskt-tekniskt förverkligas på många olika sätt. Ett alternativ är att inte betala skulden i samband med boutredningen och att ge aktierna till L såsom de är belastade med panträtten.⁷ Detta alternativ leder dock till problemet att dödsboet fortfarande skulle ha ett ansvar för skulden. Borgenären skulle således kunna vända sig till dödsbodelägarna med ett yrkande att de ska betala skulden (men om säkerheten täcker hela skuldbeloppet, skulle borgenären dock knappast gå till väga på detta sätt). För delägarna skulle dock en sådan lösning vara tryggare och dessutom mer förenlig med de allmänna boutredningsprinciperna där villkor uppställs för fullgörande av legat om att legatarien antingen ska betala skulden eller ta på sig ansvaret för skulden.⁸ Denna lösning förutsätter dock att borgenären samtycker till ett gäldenärsbyte. Om dödsboet inte på det ovan angivna sättet kan frigöra sig från pantansvaret, kan dödsboet helt enkelt vägra att fullgöra legatet och uppmana borgenären att driva in sin fordran ur panten.

I denna artikel går jag inte närmare in på de ovannämnda juridisk-tekniska detaljerna. Min avsikt är däremot att fokusera på den grundläggande frågan i problemet nämligen frågan om *huruvida det är möjligt att lägga belastningen för en pantskuld på legatarien eller om även en sådan skuld i första hand ska betalas med annan egendom än legategendomen?* I enlighet med artikelns rubrik begränsar jag min analys till att gälla frågan vilken verkan en pantsättning av ett legatobjekt har när man ser på saken ur legatariens synvinkel. Jag granskar därför i det föl-

⁷ Östra Finlands hovrätt kom till ett sådant slutresultat i avgörandet 15.4.1993 S 92/203 (en redogörelse för fallet finns i verket *Aulis Aarnio — Urpo Kangas, Suomen jäämistöoikeus II* [Finsk kvarlåtenskapsrätt II] (2008) s. 943. I målet var det fråga om en situation där A hade testamenterat till L bostadsaktier som A tidigare hade gett i pant för en skuld. Boutredningsmannen i dödsboet ställde som villkor för fullgörandet av legatet att L tog på sig ansvaret för skulden. L var inte nöjd med avgörandet och yrkade genom talan att dödsboet skulle åläggas att ge L aktierna fria från pantansvar. Underrätten biföll talan. Hovrättens ståndpunkt var att L hade rätt att få aktierna i sitt namn, men att panthavaren skulle få fortsätta att hålla aktierna som säkerhet för skulden som belastade dödsboet. Hovrätten motiverade sin ståndpunkt genom att konstatera att arvlåtaren hade lämnat aktierna i pant före upprättandet av testamentet. Med beaktande av denna omständighet kunde man inte anta att arvlåtaren skulle ha haft för avsikt att testamentera aktierna till L fria från pantansvar.

⁸ Samma ståndpunkt även i *Carl Jakob Arnholm, Privatrett V. Arverett* (1971) s. 207. I *Ragnar Knoph, Norsk arverett* (3 uppl. 1959) s. 169 framförs visserligen synen att en legatarie i en situation av denna typ endast ska ges ett pantansvar, men inte ett personligt ansvar.

jande bara situationer, där pantansvaret är det enda osäkerhetsmomentet för legatariens rättsställning: utan pantansvaret skulle legatobjektet utan vidare ges till legatarien och de penningmedel som behövs för att betala skulden skulle tas ur den övriga egendomen i kvarlåtenskapen.

Till följd av min bakgrund som finsk jurist behandlar jag min frågeställning med utgångspunkt i finsk rätt. Regleringen i den svenska ärvdabalken är dock nästan identisk med den finska regleringen. Av denna orsak är de argument som framförs i denna artikel även relevanta med tanke på svensk rätt. Samma gäller i stora delar även dansk och norsk rätt, eftersom frågeställningen i stor utsträckning även i dessa länder kan analyseras med avstamp i likadana utgångspunkter.

2. Rättsregeln i ÄB 11:5 som grund för beslutsfattande

När man analyserar vilka rättsverkningar en pantsättning har är utgångspunkten i princip klar: det handlar om en sådan fråga vari arvlåtaren har bestämmanderätt. Om ett testamente innehåller uttryckliga förordnanden om hur man ska gå tillväga när en sådan skuld fortfarande är obetald vid arvlåtarens bortgång och där legatobjektet har getts som säkerhet för skulden, ska parternas rättigheter bestämmas i enlighet med förordnandena i testamentet. Även när ett testamente saknar omnämmanden som direkt skulle gälla denna fråga är testamentet (testators vilja) den primära normkällan. Ett avgörande måste träffas i enlighet med ett sådant slutresultat som bäst kan antas svara mot testators vilja.

Man får dock sällan hjälp av ett testamente i den typen av frågeställning som analyseras här. Man blir således tvungen att ställa sig frågan en hurudan tolkning som vanligen skulle kunna antas bäst vara förenlig med arvlåtarens vilja. Vad skulle arvlåtaren mest sannolikt ha bestämt, om han skulle ha haft en möjlighet att fundera på frågan?⁹ När denna fråga bedöms är det befogat att fästa uppmärksamheten vid tolkningsanvisningen i ÄB 11:5. Lagrummet gäller en situation där en panträtt eller en annan liknande rätt belastar en viss egendom som nämns i testamentet. I en sådan situation ”medför detta för testamentstagaren icke rätt att erhålla annan egendom”.¹⁰

Vilken betydelse har lagrummet för frågeställningen som analyseras här? För det första verkar det som om lagrummet inte ger ett direkt svar på frågan. På grund av ordalydelsen i ÄB 11:5 gäller lagrummet en situation där man under boutredningen redan har kommit till ett slutresultat som är oförmånligt för legatarien. Denne har fått ett ob-

⁹ Här handlar det om arvlåtarens *hypotetiska vilja*. I fråga om betydelsen av den hypotetiska viljan vid tolkning och komplettering av ett testamente se exempelvis *Matti Ylöstalo*, Testamentin tulkinnasta [Om tolkning av testamente] (1954) s. 23–28, *Anders Agell*, Testamentsrätt (2 uppl. 1999) s. 68, *Boström* 2003 s. 19, *Aarnio — Kangas II* 2008 s. 854–855 samt *Gösta Walin — Göran Lind*, Kommentar till ärvdabalken. Del I (6 uppl. 2008) s. 320.

¹⁰ Samma sak konstateras i svenska ÄB 11:5 på följande sätt: ”...äger testamentstagaren icke i anledning därav njuta ersättning”.

jekt som belastas av en panträtt. Presumtionen är att legatarien utan att få en gottgörelse från övriga tillgångar i kvarlåtenskapen får ta emot legatobjektet med den värdeminskning som följer av pantbelastningen och med en risk för att legatobjektet eventuellt måste säljas. Bestämmelsen i ÄB 11:5 gäller alltså frågan om ersättning till en legatarie. Lagrummet ger däremot inget svar på frågan hur man under boutredningen ska förhålla sig till pantskulden. Det framgår således inte av ÄB 11:5 i vilka situationer en panträtt som har grundats i ett legatobjekt ger anledning till att göra avsteg från huvudregeln enligt vilken en arvlåtares skulder i första hand ska betalas med annan egendom än legategendomen.

Förarbetena till bestämmelsen pekar dock i riktning mot en anorlunda tolkning. Förarbetena tyder på att lagberedarna har haft för avsikt att i ÄB 11:5 ge uttryck för en allmän princip enligt vilken en legatarie ska ha ansvaret för de sakrättsliga belastningar som vid arvlåtarens bortgång riktar sig mot legatobjektet. Man antar att arvlåtaren har velat testamentera objektet till legatarien ”i det faktiska tillstånd” som objektet är vid arvlåtarens bortgång.¹¹ Om man tillämpar detta på pantskulder betyder detta att man godkänner en presumtion som är oförmånlig för legatarier. En skuld med ett legatobjekt som säkerhet behöver således inte i enlighet med huvudregeln betalas med annan egendomen i kvarlåtenskapen. Man kan däremot låta legatarien bära ansvaret för skulden.

Man har dock inte tänkt att legatariens bundenhet ska gälla utan undantag. I förarbetena betonas att den ovannämnda tolkningspresumtionen som är oförmånlig för testamentstagare viker undan, om omständigheterna i fallet talar för att något annat har avsetts. Om det i ett konkret fall klart framgår att avsikten har varit att en panträtt som har grundats i ett legatobjekt endast ska vara en kort tid, kan det enligt lagberedarnas åsikt vara motiverat att anse att arvlåtaren har velat ge legatobjektet till legatarien fritt från pantansvar. Som exempel nämns en situation där en förmögen person kort före sin död har pantsatt sina aktier för en kortvarig skuld och där han eller hon därtill har upprättat ett legat över aktierna. Lagberedarna anser att i en sådan situation är det vanligen motiverat att anse att skulden ska betalas med annan egendom som finns i kvarlåtenskapen. När skulden sålunda har betalats med annan egendom i kvarlåtenskapen upphör pantansvaret att gälla och legatobjektet kan ges till legatarien fritt från pantansvar.¹²

¹¹ Se närmare SOU 1929:22 s. 226–227 och Ehdotus perintö- ja testamenttilainsäädännön uudistamiseksi perusteluineen. Lainvalmistelukunnan julkaisuja 1935:2 s. 90 [Förslag till reform av arvs- och testamentslagstiftningen jämte motiveringar. Lagberedningens publikationer 1935:2].

¹² Se SOU 1929:22 s. 226–227 samt Ehdotus 1935:2 s. 90. De uppfattningar som har framförts i lagberedningsarbetena har som sådana godkänts i kommentarverk till ärvdabalken; se exempelvis *Walén — Lind* 2008 s. 340–341 samt *Martti Rautiala, Perintö ja testamentti [Arv och testamente]* (1967) s. 292–293. Uppfattningarna har i Sverige förordats även rörande livförsäkringar. Om en livförsäkring med en

Lagberedarnas uppfattningar ger anledning till en kritisk bedömning. För det första bör man dock konstatera att den ovan beskrivna läran enligt vilken en legatarie vanligen måste tolerera alla de sakrättsliga belastningar som riktar sig mot objektet inte är en nyhet som skulle ha utvecklats av lagberedarna till ärvdabalken på 1920- och 1930-talet. Tvärtom är det fråga om en lära som redan tidigare har vunnit stöd i den svenska och finska rätten.¹³ Samma regel med möjligheter till undantag har tillämpats och tillämpas fortfarande även i många andra länder såsom exempelvis Norge¹⁴ och Tyskland¹⁵.

I förarbetena till ÄB 11:5 har man helt korrekt betonat att till frågan om vilken betydelse en säkerhetsbelastning, som riktar sig mot ett legatobjekt, har kan inte ges ett entydigt svar. Problemet måste där emot bedömas på det konkreta fallets villkor. Otivelaktigt uppkommer situationer där det måste anses att arvlåtarens avsikt har varit att testamentstagaren ska bära ansvaret för en skuld som har legatobjektet som säkerhet. En sådan tolkning kan till exempel vara befogad, om arvlåtarens avsikt att försätta sina efterföljare i en inbördes likadan ekonomisk ställning inte annars skulle förverkligas. En sådan situation skulle kunna vara förhanden exempelvis om A har gett 100 000 euro i gåva till vardera av sina två äldsta barn och i ett testamente som han har upprättat på sin dödsbädd har gett sitt yngsta barn en fastighet värd 200 000 euro och som A gett i säkerhet för ett långfristigt lån på 100 000 euro. På goda grunder kan man anse att det yngsta barnet ska få fastigheten jämte pantansvaret. Denna lösning leder till att alla barn får samma ekonomiska ställning.

Också lagberedarnas syn verkar acceptabel i fråga om att ett legatobjekt vanligen ska ges till en legatarie fritt från pantansvar när det är fråga ett fall där avsikten är att pantsättningen endast ska vara en kort tid. Man kan dock fråga huruvida det är motiverat att begränsa tillförmånstagarbestämmelse har lämnats som säkerhet för en skuld som försäkringstagaren har tagit får förmånstagararen pantansvaret, om man inte kan visa att försäkringstagaren har avsett något annat. Se närmare *Göran Almgren*, Om förfoganden över livförsäkringar (1956) s. 106 samt *Jan Hellner*, Försäkringsrätt (2 uppl. 1965) s. 604.

¹³ Se exempelvis *E.V. Nordling*, Föreläsningar öfver ärfda balken (3 uppl. 1885) s. 213 och *Chydenius* 1920 s. 226.

¹⁴ Huvudregeln att en legatarie får ansvaret för pantskulden har sedan länge i Norge haft stöd i skriven lag (43 § i arveloven från 1854 och 66 § nr. 4 i arveloven från 1972.) I rättslitteraturen har man också skrivit om en undantagsregel som liknar den som nämns i de svensk-finska förarbetena: i situationer där en viss lös sak har lämnats som pant för en kortfristig skuld kan det finnas goda orsaker för att bestämma att skulden ska betalas med annan egendom i kvarlåtenskapen. Om frågan se *Knoph* 1959 s. 168–169, *Arnholm* 1971 s. 206–207 samt *Peter Lødrup*, Arverett (5 uppl. 2010) s. 163. I Danmark finns inga lagregler rörande denna fråga. Även rättsläget på denna punkt är oklart i Danmark. Huvudregeln för en pantskuld som gäller fast egendom torde vara att ansvaret för skulden går över på legatariern, men ifråga om lös egendom finns ingen sådan presumtion. Se närmare exempelvis *Ernst Andersen*, Arveret (1967) s. 166 och *Irene Nørgaard*, Arveret (5 uppl. 2008) s. 270–271.

¹⁵ Se BGB § 2165 och 2166 samt med anledning av dessa lagrum *Ulrich von Lübtov*, Erbrecht. I. Halbband (1971) s. 369 och *Heinrich Lange — Kurt Kuchinke*, Erbrecht (5 uppl. 2001) s. 645–646.

lämpningen av regeln till kortvariga säkerhetsarrangemang. Även vid långvariga kreditförhållanden torde syftet för det mesta (dock inte alltid) vara att gäldenären betalar krediten under sin livstid och inte lämnar krediten ”i arv” till en legatarie eller till arvingarna. Enligt min syn torde tanken att en arvlåtares oväntade förtida bortgång inte bör leda till att förmånen till legatarien minskar i värde på samma grunder gälla även långvariga säkerhetsarrangemang.¹⁶

Den ovan beskrivna uppfattningen ger anledning till tvivel som går ännu längre: när vi står inför ett fall där en arvlåtare har lämnat ett legatobjekt som *pant för sin egen skuld* kan man ställa frågan om det över huvud taget är befogat att utgå från en presumtion som är oförmånlig för legatarien såsom fallet är i förarbetena till ärvdabalken. Tvärtom borde presumtionen snarare vara den motsatta dvs. att skulden i normal ordning ska betalas under boutredningen och att legatobjektet därefter ska ges till legatarien fritt från pantansvar. Således skulle det som i förarbetena uppfattas som ett undantag för vissa speciella situationer ändå trots allt vara en huvudregel.

En omvändning av förhållandet mellan huvudregel och undantag kan motiveras genom att se på frågan ur en synvinkel som avviker något från synvinkeln i förarbetena. I stället för att fästa hela uppmärksamheten på legatobjektets ”sakrättsliga ställning” och funderingarna på överföringen av de sakrättsliga belastningarna på legatarien, är det på sin plats att i minnet återkalla att det nu är fråga om *arvlåtarens egen skuld* och att arvlåtaren har ansvarat för skulden med hela sin egendom. Således finns det goda grunder för att grunda analysen på reglerna enligt vilka belastningen som följer av arvlåtarens skuld normalt ska delas mellan legatarien och dödsbodelägarna. Utgångspunkten är att ansvaret för arvlåtarens skuld läggs helt och hållet på delägarna. Även i detta fall ligger grunden till denna regel i arvlåtarens förmodade vilja. I brist på annan bevisning presumerar man att arvlåtarens avsikt har varit att legatariens rätt ska förverkligas före arvingarna och universaltestamentstagarna får sina skiftesandelar. En legatarie ska således få legategendomen som den är helt oberoende av skuldläget i kvarlåtenskapen — givetvis under den förutsättningen att nettokvarlåtenskapen räcker till för detta — och utan att behöva delta i en betalning av skulderna för att få sitt förvärv. Skulderna ska betalas med annan egendom i kvarlåtenskapen och detta innebär att skulderna belastar arvingarnas och universaltestamentstagarnas andelar.

Vi kan ställa frågan om avsteg från huvudregeln rörande skuldansvar enbart ska göras på grund av att legatobjektet vid arvlåtarens död

¹⁶ Tolkningsregeln enligt vilken en avgörande betydelse ges till vad som varit avsikten med den tidsmässiga utsträckningen av säkerhetsarrangemanget (ett kortvarigt eller ett långvarigt arrangemang) kan uppfattas som problematisk även på grund av de gränsdragnings- och bevisproblem som regeln ger upphov till. Närmare om detta rörande förmånstagarförordnanden i livförsäkringar i *Almgren* 1956 s. 105–106.

häftar som pant för en skuld som arvlåtaren haft. Borde man nu anse att arvlåtaren har haft som avsikt att ändra företrädesställningen mellan dödsbodelägarna och legatarien så att medlen för betalning av skulden ska tas antingen direkt ur legatobjektet eller av legatarien? Min åsikt är att det inte finns tillräcklig grund för en sådan syn. Om inte motsatt bevisning finns bör man tvärtemot utgå från att testator även i denna situation har velat att skulden ska betalas i normal ordning: antingen så att arvlåtaren själv betalar skulden eller så att skulden betalas med andra kvarlåtenskapstillgångar än med själva legatobjektet. Syftet med en pantsättning av ett legatobjekt är inte — åtminstone inte vanligen — att utpeka den egendom som ska användas för betalning av skulden. När en arvlåtare ger en säkerhet har arvlåtaren endast strävat efter att trygga dels möjligheten att få kredit och dels borgenärens ställning för det fallet att arvlåtaren skulle bli insolvent.

På dessa grunder blir min slutsats att huvudregeln om att arvlåtarens skulder under boutredningen i första hand ska betalas med annan egendom än legategendomen också ska tillämpas i de situationer när ett legatobjekt har lämnats som säkerhet för en skuld som binder arvlåtaren.¹⁷ Detta är givetvis bara en utgångspunkt för tolkningen och olika omständigheter kan leda till att man måste göra avsteg från denna utgångspunkt. Ett avsteg kan bli aktuellt på grund av det konkreta innehållet i ett testamente eller på grund av speciella särdrag i ett givet konkret fall. Jag har redan ovan nämnt att ett avsteg kan vara påkallat för att trygga att förmånstagarna behandlas jämlikt. Det samma gäller i ett sådant fall där det av omständigheterna framgår att arvlåtaren inte ens har haft för avsikt att betala sin skuld i normal ordning, utan avsikten har varit att borgenären ska ta prestationen ur panten — exempelvis genom att realisera ett nödvändigt antal aktier som getts som säkerhet. Vidare kan man tänka sig en situation där en ålderstigen arvlåtare med skuldpenningar har köpt en dyr bostad och där han har använt bostaden som säkerhet för lånet. Den överenskomna kredittiden kan eventuellt sträcka sig så långt in i framtiden att det inte ens från början har varit realistiskt att tänka att arvlåtaren skulle betala lånet under sin livstid. Även i ett sådant fall finns vanligen goda skäl för att låta belastningen för skulden vila på legatarien.¹⁸

¹⁷ Samma ställningstagande framförs i *Aarnio — Kangas I* 2009 s. 925. Författarna betonar visserligen att det slutliga avgörandet alltid dock i sista hand ska bestämmas i enlighet med hur testamentet tolkas.

¹⁸ *Lødrup* (2010 s. 163) har rekommenderat samma lösning i alla de fall då skulden upptagits för anskaffning eller förbättring av säkerhetsobjektet. Det kan exempelvis vara fråga om en skuld som uppkommit vid köp av en lös sak eller en kredit som tagits för grundreparation av en bostad. Jag har dock en annan syn på saken. Om det är fråga om en skuld som binder arvlåtaren personligen och som han eller hon också har haft för avsikt att betala under sin livstid, bör huvudregeln även i den sist nämnda situationen vara att skulderna i normal ordning ska betalas med andra tillgångar än legatobjektet.

3. Verkan av en realisering av legatobjektet på legatariens ställning

Även om man skulle acceptera den tolkning som jag förordat ovan är det möjligt att en borgenär vidtar åtgärder för att driva in sin fordran ur säkerheten. Ett legatförordnande rörande ett säkerhetsobjekt ställer inga hinder i vägen för detta. Om dödsbodelägarna låter bli att betala en skuld som har förfallit till betalning kan en borgenär således redan i början av en boutredning utnyttja den rätt till realisering som han eller hon som panthavare har och ta en betalning av den summa som inflyter från en försäljning. I en sådan situation förlorar legatarien sin möjlighet att bli ägare till legatobjektet. Därvid uppkommer en fråga om huruvida legatarien har rätt att få en gottgörelse som motsvarar legatobjektets värde ur annan egendom i kvarlåtenskapen.

Många synpunkter talar för ett jakande svar. Man kan anse att möjligheten att betala gottgörelse till en legatarie vanligen bäst svarar mot vad arvlåtaren har velat. I en situation där det primära alternativet — att en viss sak ges till legatarien — inte kan förverkligas på grund av en realisering av panten, blir den näst bästa lösningen att till legatarien betala den penningssumma som influtit i dödsboet till följd av realiseringen. Detta alternativ står givetvis till buds endast om medlen inte helt går åt till en betalning av skulderna.

I ÄB 11:4 föreskrivs visserligen att när ett legatobjekt inte finns i kvarlåtenskapen saknar testamentet till denna del verkan. Bestämmelsen är dock avsedd för situationer där en arvlåtare *redan under sin livstid* har blivit av med egendomen.¹⁹ Därvid kan man i brist på annan bevisning anta att arvlåtaren antingen har återkallat legatet eller åtminstone har godtagit att legatet har tappat sin verkan. Presumtionen i det nämnda lagrummet passar dock inte in på de fall då egendom lämnar dödsboet först efter arvlåtarens död.

Även andra motiveringar kan läggas fram som stöd för synen att en gottgörelse i pengar ska betalas till legatarien. Det verkar klart att en panthavare inte genom sina åtgärder ska kunna inverka på företrädesordningen mellan dödsbodelägare och legatarier. En panthavares beslut att realisera en säkerhet får således inte leda till att en legatarie förlorar sin rätt till legatobjektet och att delägarna får nytta till följd av detta. En sådan påverkningsmöjlighet ska inte heller ges till dödsbodelägarna. Arvingarnas och universaltestamentstagarnas ställning får inte bli bättre till följd av att de låter bli att betala en skuld och på så sätt provocerar en borgenär att ta betalning ur en säkerhet. En legatarie ska således i regel ges rätt till kompensation till den del skul-

¹⁹ Se närmare *SOU 1929:22* s. 223–224 samt *Ehdotus 1935:2* s. 90. Uppfattningen att presumtionen i ÄB 11:4 närmast gäller sådana minskningar i egendomen som skett under arvlåtarens livstid har vunnit acceptans även i rättslitteraturen. Se exempelvis *Agell 1999* s. 80, *Boström 2003* s. 159–162, *Aarnio-Kangas II 2008* s. 411–413, *Nørgaard 2008* s. 271 och *Lødrup 2010* s. 163.

den skulle ha kunnat betalas med annan egendom i kvarlåtenskapen.²⁰

Man skulle kunna komma till ett motsatt slutresultat närmast bara när ett visst objekt i ett testamente har anvisats en legatarie enbart på grund av vissa speciella särdrag i objektet såsom till exempel känslomässiga värden. Med andra ord skulle situationen således vara den att när det ovan nämnda objektet skulle ha försvunnit skulle syftet med legatet helt ha fallit bort. En penningersättning till legatarien skulle inte alls förverkliga de syften som arvlåtaren hade haft. Denna grund kan vanligen inte under normala omständigheter bli aktuell i fråga om sådana säkerhetsobjekt som avses i ÄB 11:5. Det är nämligen mycket sällsynt att sådana föremål ges som säkerhet för en skuld som bara har ett ringa försäljningsvärde och som inte kan ersättas med pengar.

4. En avslutande bedömning

I denna artikel har jag hävdats att regeln om legatariers företräde i förhållande till dödsbodelägarna vanligen ska tillämpas också när ett legatobjekt vid arvlåtarens död häftar som säkerhet för arvlåtarens skuld. Skulden ska med andra ord i mån av möjlighet betalas med annan egendom och legatobjektet ska ges till legatarien fritt från pantansvar. Som det redan ovan har kommit fram avviker denna syn i en avgörande mån från de ställningstaganden som har framförts i de svensk-finska lagberedningsarbetena. Som avslutning på min artikel är det befogat att lyfta fram ett ännu tyngre motargument: står inte den syn som jag förordar i strid även med lagen dvs. med ÄB 11:5?

Enligt min åsikt finns inga orsaker till ett sådant tvivel. Den tolkning som jag talar för i min artikel innebär inte att presumptionen i ÄB 11:5 åsidosätts, utan frågan går tvärtemot ut på att tillämpa lagrummet i enlighet med dess ordalydelse. Mitt huvudpåstående är således att ÄB 11:5 gäller en utbetalning av en ersättning till en legatarie för en sakrättslig belastning. Lagrummet i sig innehåller inget ställningstagande på den punkten med vilken egendom man ska betala en sådan skuld som arvlåtaren har lämnat efter sig och där legatobjektet har getts som säkerhet. Den sistnämnda frågan ska däremot avgöras i enlighet med de allmänna principerna om legats företräde och framför allt med utgångspunkt i ÄB 11:2. Givetvis kan även denna presumtion endast tillämpas till den del man inte kan visa att arvlåtaren har velat något annat.

När man funderar närmare på innehållet i ÄB 11:5 och vilken betydelse lagrummet har finns det skäl att minnas att lagrummet inte enbart gäller säkerheter som arvlåtaren har gett för sin egen skuld utan också omständigheten att sakrättsliga belastningar av alla de slag

²⁰ Samma tolkning rekommenderas materiellt sett i *Hellner* 1965 s. 604 där en sådan situation analyseras där arvlåtaren har lämnat sin livförsäkring i pant för en skuld.

faller in under dess tillämpningsområde. Min åsikt är att detta är ett problematiskt drag i lagrummet. Man har strävat efter att styra över en alltför stor grupp av olika slags fall med en och samma bestämmelse. Exempelvis är en bruks- eller nyttjanderätt som riktar sig mot en legategendom och en säkerhetsrätt som ansluter sig till arvlåtarens egen skuld som belastningar helt olika och ger upphov till problem av helt skilda slag. Man kan således med rätta förvänta sig att man vid en boutredning inte kan förhålla sig till dem på samma sätt.²¹

Vi kan exempelvis tänka på lagberedarnas syn enligt vilken ett legatobjekt vanligen ska ges till legatarien ”i det faktiska tillstånd, vari det lämnats av testator”. Så vitt jag kan se passar en sådan lära bättre på andra sakrättigheter än sådana pantansvarsförbindelser som rör arvlåtarens egen skuld.²² Lås oss exempelvis anta att en arvlåtare under sin livstid har grundat en vederlagsfri nyttjanderätt för många år framåt i sin fastighet som han har testamenterat till L. Det verkar helt klart att L nu i normal ordning måste acceptera denna belastning och att L inte med anledning av nyttjanderätten kan yrka på en penningersättning ur tillgångarna i kvarlåtenskapen. Som ett exempel på en annan situation — som visserligen kanske ger anledning till en djupare begrundan — kan man ta ett sådant fall där legatobjektet har lämnats i pant för *en främmande skuld*. En legatarie kan i ett sådant fall vanligen inte yrka att dödsbodelägarna ska frigöra legatobjektet från pantansvar genom att betala fordran med medel ur kvarlåtenskapen. En normal boutredning omfattar inte en skyldighet att betala främmande skuld. Ska ett sådant yrkande bifallas, förutsätter detta enligt min syn särskild bevisning om arvlåtarens avsikt. I ett fall av detta slag måste legatarien i normal ordning ta emot legatobjektet med panträttsbelastningen och han eller hon får ingen ersättning till följd av detta.

²¹ Samma syn i *Lødrup* 2010 s. 163 där det konstateras att hur man förhåller sig till en sakrätt som riktar sig mot ett legatobjekt kan variera enligt huruvida frågan exempelvis gäller nyttjande- eller servitutsrätter som grundats i en fastighet eller huruvida frågan gäller pantsättning av lös egendom. I fråga om den först nämnda gruppen anser *Lødrup* att det är klart att legatarien blir bunden medan det i fråga om den senare gruppen är mer motiverat att utgå från presumptionen att legatarien ska få legatobjektet i sin besittning fritt från pantansvar.

²² Karakteriseringen ”i det faktiska tillstånd, vari det lämnats av testator” passar vanligen tämligen illa på pantansvar rörande egendom. Att en sak har lämnats i pant är inte en egenskap i denna sak på samma sätt som exempelvis en fastighets användbarhet för ett visst syfte. Skillnaden mellan dessa fenomen är så stor att de inte ens bör jämföras med varandra.